

Innvandrere prioriterer å sende penger til familien

Omkring hver tredje ikke-vestlige innvandrer i Norge sender regelmessig penger til familie i opphavslandet. Over 40 prosent av de som sender penger har samtidig hatt problemer med å klare løpende utgifter i Norge. Norges Bank fører ikke statistikk over innvandreres pengeoverføringer, men opplysninger fra sentralbankene i enkelte opphavsland gir et innblikk i strømmenes omfang.

I år kommer verdens utviklingsland til å motta nærmere 100 milliarder dollar i registrerte overføringer fra sine utvandrere – halvannen gang så mye som de får i bistand. I tillegg overføres et ukjent antall milliarder uregistrert. Verdensbanken har påpekt at disse pengestrømmene ikke bare er store, men også spesielt viktige fordi de i motsetning til utenlandske investeringer er stabile over tid og ikke avtar i nedgangstider (World Bank 2003). Det finnes mange eksempler på at utvandreres overføringer har steget i etterkant av naturkatastrofer og andre kriser, og dermed dempet konsekvensene for landets økonomi.

Pengestrømmene fra innvandrere til deres opphavsland er som regel et element i mer omfattende forbindelser. Den stadige flyten av mennesker, informasjon, varer og penger utgjør det som kalles *transnasjonale bånd* i internasjonal migrasjonslitteratur. Det å flytte fra et land til et annet innebærer ofte at sosiale forbindelser ikke brytes, men strekkes ut på tvers av landegrenser. De ulike formene for sosial, økonomisk og politisk aktivitet som innvandrere utøver overfor sine opphavsland er viktige, både for å forstå integreringsprosesser og for å forstå utviklingen i opphavssamfunnet. I Norge har det til nå vært lite forskning som tar for seg innvandrere og deres relasjoner og forpliktelser utenfor Norges grenser (Fuglerud 2002).

Internasjonal statistikk over innvandreres pengeoverføringer er ufullstendig av to grunner. For det første er det mange nasjonalbanker som ikke fører fullstendig statistikk, inkludert Norges Bank. Ofte er statistikken best i mottakerlandene. Ikke desto mindre er det under halvparten av landene i Asia og Midt-Østen som har rapportert jevnlig de siste ti årene, og bare hvert fjerde land i Afrika sør for Sahara som har gjort det. Den andre grunnen til at statistikken er ufullstendig, er at selv de landene som fører statistikk, ikke fanger opp de store summene som overføres utenfor offisielle kanaler.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 1996

I 1996 gjennomførte Statistisk sentralbyrå en levekårsundersøkelse blant åtte store ikke-vestlige innvandrergrupper. Undersøkelsen omfattet 2 561 personer i innvandrerbefolkningen fra Det tidligere Jugoslavia, Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile. Tre firedeler av intervjuene ble foretatt av intervjuere med samme språkbakgrunn som intervjupersonen.

Jørgen Carling

Forskning om innvandreres pengeoverføringer

Denne artikkelen er basert på tre forskningsprosjekter ved Institutt for fredsforskning (PRIO) som alle berører innvandreres pengeoverføringer til sine opphavsland:

- 1) Forarbeid til Utlendingsdirektoratets vårkonferanse 2004 der artikkelforfatteren holdt et foredrag om transnasjonale bånd.
- 2) Et nylig avsluttet prosjekt på oppdrag fra NORAD som omhandler koblinger mellom migrasjonsrelaterte pengeoverføringer og utviklingssamarbeid.
- 3) Et pågående doktorgradsprosjekt om hvordan transnasjonale bånd påvirkes av restriktiv innvandringspolitikk.

Se www.prio.no/staff/jorgen for ytterligere informasjon.

Jørgen Carling er forsker ved Institutt for fredsforskning (PRIO) (jorgen@prio.no)

Begreper

Opphavsland – Det landet som betegner landbakgrunnen til en person i innvandrerbefolkningen kan kalles deres opphavsland. Tidligere har man brukt begrepet "hjemland", men "opphavsland" er å foretrekke fordi det ikke gir samme inntrykk av å reflektere den enkeltes følelsesmessige tilknytning.

Transnasjonale bånd – De ulike formene for aktivitet og utveksling som knytter innvandrere sammen med mennesker i deres opphavsland. Pengeoverføringer til familie i opphavslandet er et viktig element i slike bånd.

Hva vet vi om overføringer fra Norge?

I mangel av tall fra Norges Bank, finnes det to kilder til opplysninger om innvandreres pengeoverføringer til sine opphavsland: survey-undersøkelser blant innvandrere, og statistikk fra opphavslandene. Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere fra 1996 inneholder flere spørsmål om pengeoverføringer til opphavslandet (Gulløy mfl. 1997). Selv om disse tallene begynner å bli gamle, kan de fortelle mye interessant om sammenhenger mellom pengeoverføringer og andre variabler. En ny levekårsundersøkelse blant innvandrere er under planlegging i Statistisk sentralbyrå.

Opplysningene i denne artikkelen bygger i hovedsak på nye analyser av data-materialet fra den forrige levekårsundersøkelsen. I tillegg er det hentet inn ny statistikk fra sentralbankene i opphavslandene til enkelte innvandrergupper. Dette er tall som ikke tidligere er publisert i Norge. En annen pengestrøm som er en del av de innvandrrelaterte overføringene til utlandet, er trygdeutbetalinger til innvandrere som har flyttet tilbake til sine opphavsland. Tall som kan belyse størrelsen på slike overføringer er også behandlet i artikkelen.

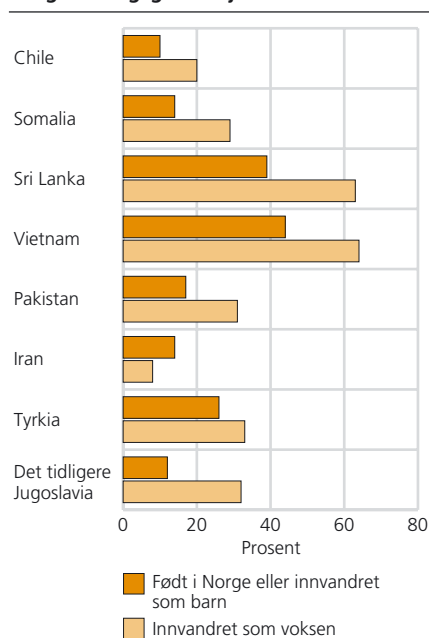
Mange støtter sine foreldre

Tallene fra levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere kan brukes til å slå fast noen grunnleggende fakta om pengeoverføringer fra Norge. For det første er det relativt stor variasjon mellom ulike innvandrergupper i hvor mange som regelmessig sender penger. Andelen varierte fra 8 prosent av iranerne til 61 prosent blant dem med bakgrunn fra Sri Lanka. Gjennomsnittet blant de åtte gruppene i undersøkelsen var 34 prosent. For det andre er det foreldre som er den største mottakergruppen. Av alle som regelmessig sendte penger, var det nær to tredeler som sendte til sine foreldre mens 17 prosent sendte til søsken. Hva slags slektskapsbånd man har til opphavslandet er med andre ord en viktig forklaringsvariabel i forhold til hvorvidt man sender penger eller ikke. For det tredje er det en god del som sender penger også blant dem som er født i Norge (9 prosent) eller innvandret som barn (28 prosent). Dette er illustrert i Figur 1. For det fjerde er det ikke bare arbeidsinnvandrere som sender penger til opphavslandet. Andelen var riktignok høyest blant dem med studier eller arbeid som oppholdsgrunnlag (44 prosent), men ikke veldig mye lavere blant personer som var innvilget asyl eller opphold på humanitært grunnlag (36 prosent). Blant personer som var kommet til Norge gjennom familiejenforening var andelen 30 prosent.

Pengeoverføringer sikrer tilhørighet i opphavslandet

Det finnes en rekke forklaringer på hvorfor innvandrere prioriterer å sende penger til familiemedlemmer i opphavslandet. I mange tilfeller opprettholder man simpelthen de samme forpliktelsene overfor familiemedlemmer som man ville hatt dersom man bodde på samme sted. Forskjellen er at økono-

Figur 1. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og generasjon. 1996



Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Kompliserte begreper og problematiske tall

På engelsk har man ordet *remittances* som beskriver innvandreres pengeoverføringer til opphavslandet. Det er imidlertid store forskjeller i hvilket innhold begrepet gis. I det internasjonale valutafondets (IMFs) betalingsbalansestatistikk skiller man mellom tre verdistrømmer:

Workers' remittances er overføringer fra innvandrere som er bosatt i Norge. Med bosatt menes at de er forventet å være i landet i minst ett år.

Compensation of employees er lønninger til personer som jobber i et annet land enn der de er bosatt, for eksempel sesongarbeidere.

Migrants' transfers er de verdistrømmene som følger personer som tar med seg sin gjeld eller formue når de flytter fra et land til et annet.

Internasjonale oversikter over "remittances" bruker av og til summen av alle tre, og av og til bare *workers' remittances*. Dessuten er det forskjeller mellom land i hvordan de velger å putte spesifikke pengestrømmer inn i disse kategoriene. For eksempel omfatter "remittances" fra Norge til Pakistan trygdeutbetalinger til norsk-pakistanere som har flyttet tilbake til Pakistan, mens statistikken fra Filippinene og Marokko utelater denne typen overføringer.

Da Verdensbanken i 2003 rapporterte at om lag 4 milliarder kroner ble sendt ut av Norge som "remittances" omfattet dette i realiteten bare tall for én av de tre kategoriene i statistikken, nemlig lønninger utbetalt til utenlandske arbeidere som ikke er bosatt i Norge. Det vil si at dette beløpet dekket lønnsutbetalinger til for eksempel polske sesongarbeidere og utenlandske konsulenter, men ikke penger som norsk-marokkanere sendte til familie i Marokko.

misk støtte til foreldre, for eksempel, er statistisk sett usynlig når den foregår innen et hushold i Pakistan, mens den utgjør en internasjonal pengeoverføring når sønnen eller datteren bor i Norge. I samfunn med stor utvandring blir slike overføringer ofte en viktig ressurs, og utvandrere står overfor en sterk kulturell forventning om å sende penger. Det kan være en forutsetning for fortsatt å være en del av samfunnet man forlot. Betydningen av dette er stor hvis man reiser på ferie til opphavslandet, og ikke minst hvis man tenker på å flytte tilbake for godt.

En statistisk analyse av tall fra levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Norge viste at det ikke er noe motsetningsforhold mellom å integreres i det norske samfunnet og samtidig sende penger til opphavslandet (Carling 2004a). Ressurssterke innvandrere gjør gjerne begge deler. Undersøkelsen viste imidlertid at de som oppga å ha opplevd diskriminering i Norge, var mer tilbøyelige til å sende penger. Én tolkning av dette er at negative opplevelser i Norge øker motivasjonen for fortsatt å være en del av et samfunn der man blir verdsatt og respektert i større grad. Sammenhengen mellom pengeoverføringer til opphavslandet og integrering i Norge er med andre ord svært kompleks.

De sosiale og kulturelle rammene rundt pengeoverføringer gjør at det er vanskelig å tolke opplysninger om dette temaet som stammer fra intervjuundersøkelser. På den ene siden kan man tenke seg at innvandrere som har sin bakgrunn i land der "en god utvandrer er en som sender penger" overdri- ver betydningen av sine egne overføringer. På den annen side kan intervju- personene være tilbakeholdne med å opplyse at de sender penger dersom de gjør

det gjennom uregelmessige kanaler, eller dersom de samtidig mottar sosialhjelp. Medieoppmerksomhet omkring ulovlig utføring av kontanter knyttet til hvitvasking av penger eller annen kriminalitet, kan bidra til at pengeoverføringer oppfattes som et sensitivt tema, også blant det store flertall som ikke gjør noe ulovlig.

Pakistan, Marokko og Filippinene fører statistikk

Land som får store inntekter i form av overføringer fra sine utvandrere, setter som regel ressurser inn på å føre statistikk på dette området. Pakistan, Marokko og Filippinene er land som både er store mottakere av slike overføringer, fører statistikk over innkomne overføringer og har relativt store innvandrerbefolkninger i Norge. I 2003 registrerte disse tre landene henholdsvis 59, 45 og 87 millioner kroner i overføringer fra innvandrere i Norge. I Filippinene ble det registrert ytterligere 12 millioner kroner i overføringer fra sjø-

Tabell 1. Overføringer fra Norge til Pakistan, Marokko og Filippinene. 2003

	Pakistan	Marokko	Filippinene ¹
Overføringer fra Norge 2003. Millioner kroner			
Overføringer fra innvandrere ²	58,6	45,0	86,5
Trygdeoverføringer ³	13,6	16,3	23,8
Voksen innvandrerbefolkning (20 år og eldre) ved årets utgang	15 705	4 265	6 012
Beløp per person per år. Kroner			
Fordelt på hele den voksne innvandrerbefolkningen	3 700	10 600	14 400
Fordelt på 60 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	6 200	17 600	24 000
Fordelt på 25 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	14 900	42 200	57 600
Beløp per person per måned. Kroner			
Fordelt på hele den voksne innvandrerbefolkningen	310	880	1 200
Fordelt på 60 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	520	1 470	2 000
Fordelt på 25 prosent av den voksne innvandrerbefolkningen	1 240	3 520	4 800
Beregnete totale overføringer til utviklingsland⁴. Millioner kroner			
Uten uregistrerte overføringer	470	1 320	1 800
Med 1/3 uregistrerte overføringer	700	1 980	2 700
Med 2/3 uregistrerte overføringer	1 400	3 960	5 400

¹ Tall for Filippinene omfatter ikke filippinske sjøfolk på norske båter. Denne gruppen overførte ytterligere 12,1 millioner kroner i 2003.

² Innkomne overføringer fra utvandrere i Norge registrert av de respektive lands sentralbanker. Ulik registreringspraksis kan gjøre at beløpene ikke er fullt ut sammenlignbare. For Pakistan viser beløpet innvandrernes overføringer fratrukket trygdeoverføringer som er inkludert i sentralbankens egen statistikk. Trygdeutbetalinger til Marokko og Filippinene er ikke trukket fra ettersom de ikke er inkludert i registreringen av overføringer fra innvandrere.

³ Trygdeutbetalinger til utlandet registrert av Trygdeetaten i Norge. Beløpene omfatter overføringer til utvandrede nordmenn, men for de tre landene i tabellen er det i all hovedsak overføringer til personer som har innvandret til Norge og siden flyttet tilbake til sine opphavsland.

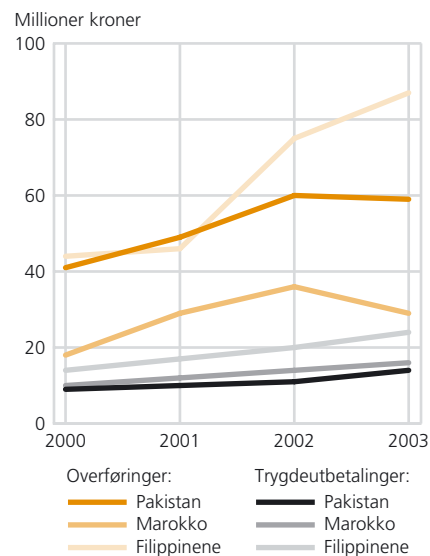
⁴ Beløpene viser totale overføringer, forutsatt at alle 125 000 personer 20 år og eldre med landbakgrunn fra Latin-Amerika, Asia (utenom Japan) og Afrika, overførte like mye i gjennomsnitt som beregnet beløp per person med landbakgrunn fra henholdsvis Pakistan, Marokko og Filippinene.

Kilde: Utregninger basert på statistikk fra, State Bank of Pakistan, Office des Changes du Maroc (Marokko), Bangko Sentral ng Pilipinas (Filippinene), Trygdeetaten, og Statistisk sentralbyrå.

folk på norske båter. Ulik registreringspraksis gjør at beløpene ikke uten videre er helt sammenlignbare fra land til land.

Innvandrere som har opparbeidet seg trygderettigheter i Norge og flyttet tilbake til sine opphavsland kan motta for eksempel alderspensjon eller uførepensjon der. Statistikken skiller imidlertid ikke mellom slike tilfeller, og utbetalinger til nordmenn som har valgt å motta Folketrygdens ytelser i utlandet. For Pakistan, Marokko og Filippinenes del må man imidlertid anta at de fleste mottakerne er tidligere innvandrere til Norge. Til mottakere i disse tre landene ble det i 2003 utbetalt henholdsvis 14, 16 og 24 millioner kroner. Figur 2 illustrerer utviklingen i pengestrømmene til Pakistan, Marokko og Filippinene de siste fire årene. Det er verdt å merke seg at trygdeutbetalingene til disse landene er forsvinnende små sammenlignet med utbetalinger til Sverige og Spania, som begge var på omkring en halv milliard kroner i 2003.

Figur 2. Trygdeutbetalinger og innvandreres registrerte overføringer fra Norge til Pakistan, Marokko og Filippinene. 2000-2003



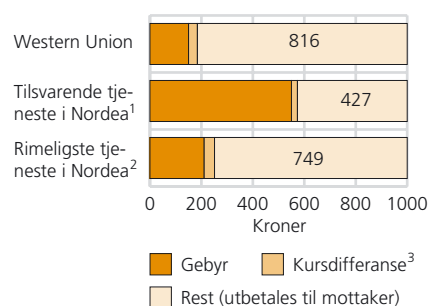
Kilde: Trygdeetat, State Bank of Pakistan, Office des Changes du Maroc (Marokko) og Bangko Sentral ng Pilipinas (Filippinene).

Tabell 2. Klassifisering av land¹, etter betydningen av utvandreres overføringer i nasjonaløkonomien og betydningen av utvandring til Norge. 2002

Personer i innvandrerbefolkningen i Norge per 100 000 innbyggere i opphavslandet	Betydningen av utvandreres overføringer i nasjonaløkonomien (Overføringenes andel av bruttonasjonalproduktet)			
	Mindre enn 0,5 pst.	0,5–2,4 pst.	2,5–9,9 pst.	10 pst. eller mer
50 eller flere	Danmark Finland Makedonia Sverige		Irak ² Sri Lanka	Bosnia-Hercegovina Kapp Verde, Serbia og Montenegro Somalia ²
10-49,9	Bulgaria Chile Estland Iran Ungarn	Latvia Litauen Polen Tyrkia	Kroatia Marokko Pakistan Vietnam ²	Eritrea ² Libanon
1-9,9	Argentina Italia Malaysia Romania Russland Sør-Afrika Tanzania Tsjekkia Ukraina	Algerie Etiopia Ghana Hellas Island Peru Spania Syria Thailand	Colombia Filippinene Kambodsja Portugal Slovenia Sudan Tunisia Uganda	Afghanistan ² Albania Dominikanske Republikk
Færre enn 1	Brasil Japan Kina Sør-Korea	India Indonesia Mexico	Bangladesh Egypt Nigeria	

¹ Tabellen omfatter alle ikke-vestlige land og utvalgte vestlige land med en innvandrerbefolkning på minst 250 personer i 2002 og tilfredsstillende statistikk over pengeoverføringer. For land i det tidligere Jugoslavia er reviderte tall fra 2003 lagt til grunn. ² Landet har ikke sammenlignbar statistikk for pengeoverføringer og er plassert i denne kolonnen på grunnlag av opplysninger fra andre kilder. Kilder: Utregninger basert på befolkningsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå, betalingsbalansestatistikk fra det internasjonale valutafondet (IMF) og økonomisk statistikk fra verdensbanken. Utvandreres overføringer refererer til summen av *workers' remittances* og *compensation of employees* for 2002 (eller nyeste tilgjengelige tall).

Figur 3. Kostnader ved overføring av 1 000 kroner til Pakistan gjennom utvalgte kanaler. Oktober 2004



¹ Tilsvarende Western Unions tjeneste, dvs. overføring utført ved skranke og utbetalt i Pakistan samme dag.

² Gjelder overføring utført via nettbank og med leveringstid på inntil 20 dager (vanligvis under én uke).

³ Kursdifferansen er regnet i forhold til interbankkurs samme dag.

Kilde: Western Union og Nordea.

Regneeksempel: Hvor mye koster det å sende 1 000 kroner til Pakistan?

Det er dyrt å overføre penger til utviklingsland fra Norske banker. Hvis man for eksempel er kunde i Nordea, vil det koste 210 kroner dersom man har tilgang til Internett og 300 kroner dersom man henvender seg i skranken – altså henholdsvis 21 prosent og 30 prosent av de 1 000 kronene. Banken kan ikke si med sikkerhet når pengene kommer fram. Det vil vanligvis ta under en uke, men kan ta opp mot tre uker. Dersom det haster, tar banken hele 55 prosent av tusenlappen i gebyr.

Dersom man benytter seg av Western Union kan man sende de 1 000 kronene mot en kommisjon på 150 kroner. Fordelen er at pengene kan hentes umiddelbart og at mottakeren ikke behøver å ha noen bankkonto, men kan hente pengene hos en hvilken som helst av Western Unions 2 400 agenter i Pakistan.

Når man tar hensyn til både gebyrene og vekslingskursen, vil mottakeren i Pakistan i beste fall sitte igjen med tilsvarende 816 kroner av den opprinnelige tusenlappen (figur 3).

Samlede overføringer: Mellom 0,7 og 5,4 milliarder?

Når mottakerlandets statistikk over pengeoverføringer kombineres med befolkningsstatistikk for innvandrerbefolkningen i Norge, kan man beregne gjennomsnittlig beløp per voksne person i innvandrerbefolkningen. Resultatet er 3 700 kroner i året blant pakistanerne, 6 700 kroner blant marokkanerne og 14 400 kroner blant filippinerne. Til sammenligning brukte en ny britisk undersøkelse tilsvarende 2 000 og 8 200 kroner per voksen per år som henholdsvis minimumsanslag og maksimumsanslag ut fra bakgrunnskunnskap om innvandrerbefolkningen (Blackwell og Seddon 2004).¹

Fra levekårsundersøkelsen vet vi at andelen som sender penger er relativt lav blant pakistanerne (26 prosent) sammenlignet med andre grupper. Det betyr at det kan være mindre forskjeller mellom gruppene i gjennomsnittlig *beløp blant dem som sender penger*. Tabell 1 viser hvor stort gjennomsnittsbeløpet blir dersom totalbeløpet deles på henholdsvis hele, 60 prosent, og 25 prosent av den respektive voksne innvandrerbefolkningen. Dersom bare hver fjerde pakistaner sender penger, betyr det at de i gjennomsnitt sender 1 240 kroner per måned.

Dersom hele innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra utviklingsland sendte like mange penger til sitt opphavsland som gjennomsnittspakistaneren, ville totalbeløpet bli i underkant av en halv milliard kroner. Vi vet at pakistanerne var mindre tilbøyelige enn gjennomsnittet i levekårsundersøkelsen fra 1996 til å sende penger til opphavslandet, og tallene fra sentralbankene i Pakistan, Marokko og Filippinene viser at de to andre nasjonalitetene i gjennomsnitt sender betydelig mer. Totalbeløpet på en halv milliard må derfor kunne sees som et minimumsanslag. Dersom vi i stedet legger gjennomsnittsfilippineren til grunn, blir totalbeløpet 1,8 milliarder kroner.

Alle disse beregningene dreier seg om registrerte overføringer til land i Latin-Amerika, Afrika og Asia. Det er svært vanskelig å anslå hvor store summer utover dette som overføres uregistrert. Forskning fra andre land tyder på at minst 1/3, og kanskje så mye som 2/3 av de samlede overføringene er uregistrerte (Blackwell og Seddon 2004, House of Commons 2004). Dette gir et minimumsanslag på 0,7 milliarder og et maksimumsanslag på nesten fem og en halv milliard (tabell 1).

For hvilke land er overføringer fra Norge viktige?

Det er svært få land som fører statistikk over overføringer fra utvandrere til Norge spesielt, men mange som gir opplysninger om hvor viktige utvandreres overføringer totalt er for landets økonomi. Slik statistikk kan kombineres med norsk innvandrersstatistikk for å si hvilke land som *både* er økonomisk avhengige av overføringer fra utvandrere, og har hatt en relativt stor utvandring til Norge.²

Landene i *øverste høyre hjørne* i tabell 2 er i denne situasjonen. Alle landene til høyre i tabellen har en økonomi som er svært avhengig av utvandrernes overføringer, og alle landene høyt oppe i tabellen har mange utvandrere i Norge sett i forhold til landets egen befolkning. Øverst til høyre finner vi Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Somalia og Kapp Verde. Den siste gruppen er langt mindre enn de andre – omkring 300 personer – men med over seks millioner kroner i overføringer i 2002, ga de et viktig bidrag til landets lille økonomi (Banco de Cabo Verde 2003). Lenger ned i den høyre kolonnen finner vi land som den Dominikanske Republik og Albania, som har relativt få innvandrere i Norge sett i forhold til sin egen befolkning, men som er svært avhengige av utvandrernes samlede overføringer. Økonomien og samfunnet i disse landene er sterkt preget av slike overføringer, og det kan ha betydning for hva slags forventninger som stilles til utvandrere – også til de få som er i Norge.

Mange sender små beløp

For mange innvandrere er det best å sende små beløp med jevne mellomrom, for eksempel en gang i måneden. Én grunn er at marginene i husholdningsøkonomien ofte er små. En annen grunn er at sjeldnere og større overføringer forutsetter at man har tillit til familiemedlemmenes evne til å forvalte pengene på en god og langsiktig måte. Det at mange både ønsker og føler seg forpliktet til å sende penger, betyr ikke at bruken av pengene er et konfliktfritt tema.

Det finnes ikke statistikk over størrelsen på overføringer i Norge som kan bekrefte at de gjennomsnittlige overføringene er små. Fra USA vet vi imidlertid at de fleste latinamerikanske innvandrere som sender penger til opphavslandet, gjør det en gang i måneden, og at over halvparten sender mindre enn 200 dollar (1 350 kroner) hver gang (Suro 2003, Suro og Bendixen 2002).

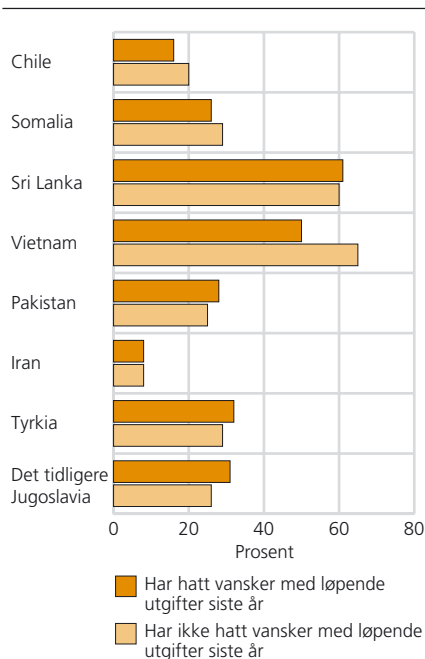
I tillegg til de jevnlig små overføringene til familie, er det mange som overfører store beløp for å bygge hus, kjøpe eiendom eller gjøre andre investeringer i opphavslandet. Utbredelsen av dette varierer sterkt mellom de ulike innvandringsgruppene.

Bankene unngås med god grunn

For mange vil det være nærliggende å gå til banken dersom man skal overføre penger til utlandet. Hvis man for eksempel ønsker å sende 1 000 kroner i måneden til Pakistan, kan det imidlertid vise seg å bli svært dyrt (se regneeksempel). Alternativt kan man gå til et firma som spesialiserer seg på internasjonale betalingstjenester. Det største i verden er Western Union, som er representert i Norge gjennom American Express. Etterspørselen vokser raskt, og i februar 2004 åpnet American Express et nytt kontor på Tøyensenteret – i et av Norges mest innvandrertette områder – som hovedsakelig selger Western

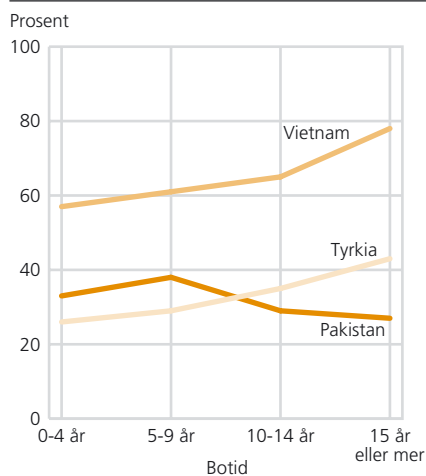


Figur 4. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og økonomisk situasjon, blant personer som har innvandret i voksen alder. 1996



Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Figur 5. Andel som regelmessig har sendt penger til opphavslandet, etter landbakgrunn og botid, blant personer som har innvandret i voksen alder. 1996



Kilde: Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere 1996.

Unions tjenester. Dette er betydelig rimeligere og raskere, men samlede kostnader ved å overføre 1 000 kroner vil nærme seg 20 prosent av beløpet. Mens Western Union framstår som et rimelig alternativ i Norge, blir deres overføringstjenester oppfattet som relativt dyre i Storbritannia, Nederland og USA (Bieckmann og Muskens 2004, Blackwell og Seddon 2004, Orozco 2003). I alle disse landene er det større konkurranse i markedet for pengeoverføringer enn i Norge. Mange steder har prisen falt betraktelig de siste årene. Fra Hong Kong til Filippinene koster overføringer for eksempel mindre enn 20 kroner uansett beløp – det vil si omkring en tidel av den typiske kostnaden i Norge når det er snakk om en overføring på 1 000 kroner (World Bank 2004).

Utføring av kontanter er en enkel løsning

Når det er så dyrt å sende penger både gjennom banksystemet og via betalingsformidlingsselskaper, er det naturlig at mange benytter seg av anledningen til å legge de 1 000 kronene i en konvolutt sammen med et brev og noen bilder, og sende dem med en venn eller slektning som skal på ferie til opphavslandet. Forholdene ligger til rette for en slik løsning når innvandrerguppen er av en viss størrelse og har sitt opphav i et lite geografisk område, og det er hyppig reisevirksomhet, slik tilfellet er med norsk-pakistanere. Det er velkjent blant pakistanere i Oslo at man fritt kan ta med inntil 25 000 kroner i kontanter ut av landet. Så lenge det deklarerer på et enkelt skjema, kan større beløp av ubegrenset størrelse føres ut av landet.

De gangene tollvesenet har kontrollert passasjerer på vei fra Gardermoen til Pakistan, har det vist seg at svært mange har betydelige kontantbeløp med seg.³ En del personer er tatt med flere hundre tusen kroner og mistenkes for hvitvasking eller skatteunndragelse. For tiden arbeider Oslo likningskontor med en større skatteunndragelsessak blant norsk-pakistanske drosjesjåfører som blant annet er satt i sammenheng med forsøk på smugling av store kontantbeløp til Pakistan. Alle de mindre, men likevel betydelige beløpene, viser at utførsel av kontanter også er en viktig overføringsmekanisme for gjennomsnittsinvandreren. Når man reiser på ferie til opphavslandet og fungerer som kurer for gaver og penger, har det dessuten ikke bare en praktisk funksjon, men er med på å understreke de sosiale båndene mellom utvandrerne og deres opphav.

Pakistan International Airlines alene hadde 15 000 passasjerer fra Oslo til Pakistan i løpet av 2003. Det betyr at det ikke skal mer til enn at hver passasjer har med seg 4 000 kroner i kontanter til slektninger i Pakistan (på vegne av seg selv eller andre) før kontantstrømmen er større enn de registrerte overføringene.⁴

Krigen mot terror har satt hawala-systemer under press

I tillegg til å bruke familie og venner som kurerer, er det mulig å sende penger til en del land gjennom såkalte hawala- eller hundi-systemer. Dette er uoffisielle mekanismer for pengeoverføring som kan være mye billigere, og minst like sikre og effektive som banksystemet eller selskaper av typen Western Union. Hawala- og hundi-systemene er varierte og komplekse, men består i hovedsak av et ledd i Norge som tar imot kontanter, og et ledd i for eksempel Somalia som utbetaler kontanter til mottakeren. Penger overføres ikke mellom de to leddene for hver enkelt transaksjon, men ubalansen rettes opp over tid enten gjennom ordinære direkte overføringer av store summer, eller som en del av mer omfattende vare- og pengestrømmer mellom flere land. Det som kjennetegner slike systemer sammenlignet med enkeltpersoners ordi-

nære overførsler, er at sender og mottaker kan være anonyme, og at pengestrømmene vanskelig kan spores gjennom revisjon.

Som ledd i krigen mot terror har særlig amerikanske myndigheter slått kraftig ned på slike uformelle systemer i frykt for at deler av overføringene kan finansiere terrorvirksomhet, og lyktes blant annet i å stenge hawala-nettverket Al Barakaat, som var en viktig kanal for sårt trengte pengeoverføringer til Somalia. I Storbritannia grep bistandsdirektoratet DFID inn for å forhindre at kampen mot terror fikk unødige negative konsekvenser for innvandreres overføringer til sine familier. Norge, på sin side, fikk internasjonal oppmerksomhet fordi syv nordmenn av somalisk opprinnelse ble tiltalt og dømt i Europas to første rettssaker mot hawala-overføringer sommeren 2003.

Trang økonomi – hinder eller konsekvens?

Levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere viste ikke bare at mange sendte penger til opphavslandet, men også at mange sliter med trang økonomi. Er det slik at de som sliter mest i mindre grad sender penger, eller har de dårlig råd *fordi* en stor del av inntektene sendes ut av landet?

Tallene viser at det bare er blant vietnamesere at husholdningsøkonomien i Norge har nevneverdig innvirkning på tilbøyeligheten til å sende penger regelmessig til opphavslandet (figur 4). Noe av forklaringen kan ligge i at andelen som hadde foreldre, ektefelle eller barn i utlandet var lavere blant vietnamesere enn i alle de andre gruppene, bare 46 prosent. Forpliktelsen til å sende penger til tross for trang økonomi kan dermed være mindre.

For alle gruppene under ett var det over 40 prosent av de som regelmessig sendte penger til opphavslandet, som i større eller mindre grad hadde hatt problemer med å klare løpende utgifter i Norge det siste året. En av tre sa at de ikke ville klare en uforutsett utgift på 2 000 kroner. Det viser hvor sterk motivasjonen er for å hjelpe dårligere stilte slektninger i opphavslandet.

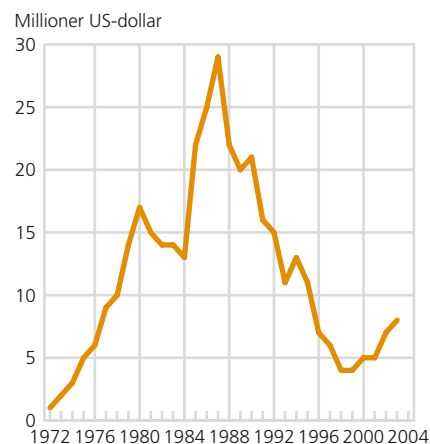
Eksport av sosialhjelp og hindring for integrering?

Sammenhengen mellom fattigdom og overføringer til utlandet reiser spørsmålet om hvorvidt sosialhjelp eller annen støtte i realiteten går til familier i andre land. Et forskningsprosjekt i USA har utforsket dette spørsmålet basert på en utvalgsundersøkelse blant mexicanske innvandrere, hvorav over halvparten mottok behovsprøvde ytelser fra staten (Taylor 2002). Analysen kunne ikke bekrefte at det foregikk noen indirekte eksport av sosialhjelp. Tvert imot var mottakere av behovsprøvde ytelser mindre tilbøyelige til å sende penger til Mexico, også når man tok hensyn til husholdets inntektsnivå. Ytelser som ikke var behovsprøvd så derimot ut til å stimulere overføringer til Mexico.

Uavhengig av hvilken rolle sosialhjelp spiller, er det tankevekkende dersom pengeoverføringer til opphavslandet skulle bidra til å holde innvandrerfamiliers levekår på et lavt nivå. Det ville for eksempel vært integreringshemmende dersom innvandrere begrenset sine barns muligheter til å delta på fritidsaktiviteter, fordi de heller ville sende penger til familie i opphavslandet.

Selv om det fra et norsk integreringsperspektiv er lett å stille kritiske spørsmål ved innvandreres pengeoverføringer, beveger man seg inn i et problematisk etisk landskap. For det første har mange aktører, både blant myndigheter og andre, kastet sine øyne på de store innvandrerrelaterte pengestrømmene i verden og ment at de burde brukes på en bestemt måte, uten å ta inn

Figur 6. Registrerte pengeoverføringer¹ fra pakistanere i Norge til Pakistan. 1972-2003



¹ Kurven viser pengeoverføringer korrigeret for trygdeoverføringer.

Kilde: State Bank of Pakistan og Trygdeetaten.

¹ Denne undersøkelsen bruker hushold som enhet. Tallene som er oppgitt her forutsetter gjennomsnittlig 1,8 voksenpersoner per husholdning. Det er ikke gitt hvorvidt det er best å gjøre beregninger med hushold eller voksne personer som enhet. Ettersom foreldre er den viktigste mottakergruppen, vil en husholdning med to voksne sannsynligvis ha flere personer å sende penger til i opphavslandet enn en husholdning med én voksen. I hvilken grad overføringene er et individuelt anliggende eller et familienliggende vil variere mellom ulike grupper. Det er imidlertid et metodisk problem at opplysningene fra levekårsundersøkelsen blant ikke-vestlige innvandrere bare spør om intervjuerpersonens egne overføringer. Hvis det er mannen som tjener pengene, kona som fysisk går og sender dem, og mannens foreldre som er mottakere, er det ikke selvsagt hvem som bør svare ja og nei på spørsmålet om hvorvidt de sender penger eller ikke.

² Denne sammenstillingen åpner for en såkalt økologisk feilslutning. Selv om det for eksempel er mange Somaliere i Norge, og Somalia får store overføringer fra sine utvandrere, er det ikke sikkert at overføringene fra somaliere i Norge er spesielt store. Denne antagelsen må vi imidlertid gjøre i mangel av land-spesifikk statistikk.

³ Denne beskrivelsen er basert på opplysninger direkte fra Tollvesenet på Oslo Lufthavn, Gardermoen.

⁴ Ikke alle passasjerer på Pakistan International Airlines' rute fra Oslo til Islamabad er norsk-pakistane, og ikke alle norsk-pakistane velger denne ruten når de skal til Pakistan. Tallet viser imidlertid potensialet for store overføringer i form av kontanter. Levekårsundersøkelsen styrker dette bildet gjennom å dokumentere at hele 89 prosent av pakistane i utvalget hadde vært i Pakistan i løpet av de siste fem årene.

Referanser

Banco de Cabo Verde (2003): *Remessas de emigrantes por países e por concelho*. Upublisert statistikk. Praia: BCV.

Bieckmann, F. og Muskens, R. (2004): "Jacht op de migranteneuro", *Vice Versa*, 2004(1).

Blackwell, M. og Seddon, D. (2004): *Informal Remittances from the UK. Values, Flows and Mechanisms*. Report. Norwich: Overseas Development Group, for Department for International Development.

Carling, J. (1999): *Arbeidsinnvandring og familiegjenforening 1967-1980. En oversikt med hovedvekt på statistikk*. Bergen: Norges forskningsråd og Senter for kulturstudier.

Carling, J. (2004a): "Mellom to hjemland. Mirasjon og integrering i en globalisert verden." foredrag ved Utlendingsdirektoratets vårkonferanse, Oslo, 19 April.

Carling, J. (2004b): *Policy options for increasing the benefits of remittances*. COMPAS Working Paper, 04-08. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

over seg at dette er avsendernes egne penger som de bør få bruke som de vil (Terry 2004). For det andre har disse pengene ofte en svært viktig sosial funksjon i mottakerlandene. De bidrar ikke minst til å sikre eldre mennesker en verdig alderdom i land uten alderspensjon. Pengeoverføringer fra flyktninger i vesten er dessuten ofte av avgjørende betydning for flyktningbefolkninger i nærområdene, slik som somaliske flyktninger i Kenya (Horst 2004).

Etablerte innvandrere sender ikke mindre

Det er vanlig å tro at innvandreres tilbøyelighet til å sende penger til opphavslandet avtar over tid. Tall fra levekårsundersøkelsen viser imidlertid at dette ikke er noen klar tendens. Blant tyrkere og vietnamesere var andelen som sender penger til familie i opphavslandet faktisk stigende med økt botid i Norge (figur 5). Blant pakistane var det forholdsvis liten variasjon etter botid, men et mønster som på mange måter virker logisk: De som har vært i landet i noen år sender mer enn de nyankomne, men etter ti-femten år er tilbøyeligheten til å sende penger lavere. En statistisk analyse som kontrollerer for andre faktorer viser at botid i seg selv ikke har noen klar innvirkning (Carling 2004a).

Selv om den enkelte innvandrere opprettholder tette bånd til opphavslandet, kan båndene svekkes når gruppen endrer sammensetning. Det skyldes ikke minst at utbredelsen av transnasjonale slektskapsbånd forandres. Blant personer som innvandret til Norge i voksen alder hadde hele 74 prosent av personene i levekårsundersøkelsen foreldre, ektefelle eller barn bosatt i hjemlandet, mens det samme bare var tilfelle for 21 prosent av de som innvandret som barn, og 10 prosent av de norskfødte. Bare siden levekårsundersøkelsen ble foretatt i 1996, har andelen norskfødte i den pakistanske innvandrerbefolkningen økt fra 39 prosent til 43 prosent. Slike endringer påvirker naturlig nok båndene til opphavslandet. Figur 6 viser hvordan norsk-pakistanernes overføringer til Pakistan har utviklet seg siden begynnelsen av 1970-tallet. De første årene var innvandringen fra Pakistan dominert av unge menn med ektefelle i Pakistan (Carling 1999). Ettersom antallet økte utover på 1970-tallet, steg også overføringene. Med familiegjenforeningen på 1980-tallet sank imidlertid andelen splittede familier, og det resulterte i lavere overføringer. Figuren må imidlertid tolkes med forsiktighet ettersom kurven påvirkes både av de faktiske overføringenes størrelse, og av andelen som overføres slik at det registreres. Noe av den lille økningen de siste fem årene kan skyldes økt bruk av ordinære overføringskanaler, slik tilfellet blant annet har vært med overføringer fra USA til Pakistan (World Bank 2004).

For mange opphavsland er det bekymringsfullt at pengestrømmen avtar når utvandrersamfunnene modnes. I løpet av de siste ti-femten årene har myndighetene i land med en stor utvandret befolkning blitt stadig mer aktive i forhold til å bevare utvandreernes tilknytning. Mange land har for eksempel åpnet for dobbelt statsborgerskap for å gi utvandrene fulle rettigheter i sitt opphavsland, uten at det går på bekostning av integrering i mottakerlandet. Én motivasjon for dette har vært å stimulere framtidige pengeoverføringer.

Modningen av innvandrerbefolkningen innebærer ikke bare at førstegenerasjonsinnvandrerne utgjør en stadig mindre andel av gruppen, men også at flere førstegenerasjonsinnvandrere når pensjonsalderen og velger å flytte tilbake til opphavslandet. Økende pensjonsoverføringer kan derfor bidra til å veie opp for nedgangen i innvandrernes ordinære overføringer. Målt i norske kroner var det for eksempel en svak nedgang i norsk-pakistaneres overføringer til Pakistan fra 2002 til 2003, mens trygdeoverføringene til Pakistan økte med 21 prosent.

Hvordan kan overføringene bidra til utvikling?

På 1970- og 1980-tallet var de fleste forskere skeptiske til utviklingseffektene av migranters pengeoverføringer. Man mente at de ble brukt på unyttig forbruk og skapte en avhengighetskultur snarere enn å investeres i produktiv virksomhet og fremme utvikling. Nyere forskning trekker langt mer positive konklusjoner, blant annet fordi utgifter til utdanning og helse i større grad blir sett på som investeringer. Dessuten kan det ha viktige ringvirkninger for den lokale økonomien når pengeoverføringene brukes på kjøp av lokale varer og tjenester. Det er for eksempel et fellestrekk for nesten alle utvandrersamfunn at en stor del av overføringene brukes til husbygging.

Myndighetene både i opphavslandene og i Norge kan bidra til å øke utviklingseffekten av innvandreres pengeoverføringer. For det første kan man stimulere konkurransen og fremme forbrukerinteressene i pengeoverføringsmarkedet. Der hvor konkurransen fungerer bedre enn i Norge, har prisen på overføringer falt kraftig, og en større del av pengene som sendes tilfaller mottakerne (Orozco 2003, World Bank 2004). Det er også ønskelig at en større del av pengene som sendes finner veien til bankkonti i mottakerlandet, og dermed gjør det lettere for lokale entreprenører å dra nytte av denne kapitalen i produktiv virksomhet selv om ikke mottakerne selv gjør det (Carling 2004b). Dessuten kan tiltak for næringsutvikling ha større gjennomslag i områder der det er en tilstrømning av penger fra utvandrere som potensielt kan investeres.

Neste levekårsundersøkelse blant innvandrere vil kunne gi ny innsikt i deres økonomiske engasjement utenfor Norges grenser. Det er imidlertid ikke nødvendig å vente på ny statistikk for å slå fast at innvandrerbefolkningen her i landet gir et betydelig bidrag til velferd og utvikling i andre deler av verden.

Fuglerud, Ø. (2002): "Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme, globalisering." foredrag ved IMER 1997-2001 avslutningskonferanse, Oslo, 18-19 April.

Gulløy, E., Blom, S. og Ritland, A.A. (1997): *Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller*. Notater, 97/6. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Horst, C. (2004): *Money and mobility: transnational livelihood strategies of the Somali diaspora*. Global Migration Perspectives, 9. Genève: Global Commission on International Migration.

House of Commons (2004): *Migration and Development: How to Make Migration Work for Poverty Reduction*. Sixth Report of Session 2003-04, HC 79-I. London: House of Commons International Development Committee.

Orozco, M. (2003): *Prepared Statement to the US House of Representatives Hearing "Remittances: Reducing Costs, Increasing Competition, and Broadening Access to the Market"*. Printed Hearing, 108-55. Washington, DC: US House of Representatives, Committee on Financial Services.

Suro, R. (2003): *Remittance Senders and Receivers: Tracking the Transnational Channels*. Report. Washington, DC: Pew Hispanic Center.

Suro, R. og Bendixen, S. (2002): "The remittance process and the unbanked", i Suro, R. (red.) *Billions in motion: Latino immigrants, remittances and banking*. Washington, DC: Pew Hispanic Center and the Multilateral Investment Fund. 5-18.

Taylor, J.E. (2002): "Do government programs "crowd in" remittances?" i de la Garza, R.O. og Lowell, B.L. (red.) *Sending money home. Remittances and community development*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield. 189-212.

Terry, D.F. (2004): *Latin America and Caribbean Remittances: The Next Five Years*. Lima: Multilateral Investment Fund, Inter-American Development Bank.

World Bank (2003): *Global Development Finance 2003*. Washington, DC: World Bank.

World Bank (2004): *Global Development Finance 2004*. Washington, DC: World Bank.

